

M. SEYİDOV'UN ESERLERİNDE MÜZİK SANATI ve TARİHİ ŞAHISLAR

BABA SARIYEV

Müzik sanatı ve onu icra edenler hakkında eser meydana getirmek pek kolay bir iş değildir. Müzik sanatının inceden inceye sırlarını aralayamayanın kaleme sarılmaması gerekir. Sanatla ilgili eser yazar kişi onun inceliklerini bilmeli, yoksa “Attığı taş, ürküttüğü kurbağaya değmez.” Her bir halkın da müziğinin karmaşık olduğu söylenemez. Ama Türkmen müziğinin karmaşık olduğunu, büyük bir kısmının yavaş olduğunu sanatla uğraşan âlimler söylüyorlar.

Şair Memmed Seyidov'un sanatında da bu konu işlenmiştir. Şair sanat konusuna çok fazla yönelmiştir. Bunun da sebebi, onun kendisini sanata bütünüyle vermiş bir insan olmasıdır. Bunun için de M. Seyidov'un sanat konusunda yazdığı şiirleri okuduğunda onun sanat ile içli dışlı olduğu anlaşılır.

M. Seyidov sadece sanata olan sevgisini anlatan şiirler değil, sanat ustaları ile ilgili şiirler de yazmıştır. Örnek olarak şairin; “Gümmürdiñe daň sazberyer beyleden / Çal dutar / Çal yene, sesine gurbañ” (Tingirtın şafağı söktürüyor / Çal dutar / Çal yine, sesine kurban olayım) diye başlayan şiirinde yalnız güçlü müzik sanatının özelliği anlatılıyor. Bu şiirde sazı icra eden, onu çalan usta ile ilgili hiçbir fikir verilmiyor. Sanat eseri başka bir sanat eserinin ortaya çıkmasına sebep oluyor. Çünkü edebî eser-şiir de sanatın bir türüdür. Bunu şairin kendi sözleriyle söyleyecek olursak: “Sen çalmasan, men ilhamsız gaların.” (Sen çalmazsan ben ilhamsız kalırım.) İlham, eser ortaya koymanın kaynağıdır. Demek ki, saz şaire ilham veriyor. Onun zihnindeki temel fikirleri, kalbindeki güçlü duyguları, güzel bir şekilde birleştirerek ortaya çıkarıyor. Bu şiirde sadece müzik sanatının özelliği anlatılıyor demiştik. Ama şairin “Bağşılarn Meylisine” (Bahşılarnıñ Meclisi'nde) adlı şiirine bakıldığında durum büsbütün farklıdır. Biz bu şiirde önceden bildiğimiz müzik sanatının ustaları ile karşılaşyoruz. Onlar da -bu şiirde bahsedilen sazendeler- ustalıklarıyla Türkmen halkının zihninde ciddî yer etmiş sazendelerdir. Sonra böyle ustaların sanatlarına, sanat kabiliyetlerine değer biçecek olursak, bunların çok büyük bir sorumluluk ve fedakârlık gerektirdiği anlaşılacak. M. Seyidov bunu hissetmiş ve üstesinden gelebilmiştir. O hâlde “Bahşı-

ların Meclisi'nde" adlı şiirde hangi ustalarla karşılaşılıyor? Şair okuyucuya onları nasıl tanıtıyor?:

"Sazandalañ kervenbaşı Kelbağşıñ, (Sazendelerin önde geleni Kelbağşı'nın
Mukamına dağlañ süñni dığlayar. Makamundan dağların gövdesi titriyor.
Gövnüme müñ gazan birden bığırdap, Gönlünde bin kazan birden fokurdayıp
İç otlı müñ semavar şığlayar." İç i ateşli bin semaver kaynıyor.)

Kelbağşı saz çalıyor. İnsanlar makamı dinleyip nasıl paramparça olmasın; çünkü insan nihayet hisli, duygulu bir varlıktır. Şair hayalini yardıma çağırıyor.

"Makamında dağların gövdesi titriyor." Bundan sonra insanın o müziği nasıl kabul edeceğini göz önüne getirmek zor olmasa gerek. İşte yine bir güzel sazendenin adına rastlıyoruz. Şair bu bahşının da ustalığını tıpkı daha önceki ifadeyle veriyor.

Şükür Bağşı "Şükür bağşı" makamıñ (Şükür Bahşı, "Şükür bahşı" makamını
Çalanıñda dağlar ırañ atdılar Çaldığında dağlar titrediler)

Şairin bu mısralarını okuduğunuzda onlardan direk mana aramaksızın onun hayalî dünyasına girdiğinizi hissedemiyorsunuz. Şükür Bahşı anıldığında zihnimizde edebî değeri olan, literatürden aşına olduğumuz Gulam Bahşı'nın canlanacağı kesindir.

Şair de, Şükür Bahşı da aynı durumları başından geçirmiştir, dersek gerçekten uzaklaşmış sayılmayız. Çünkü Şükür Bahşı'nın anılmasından sonra gelen bentte şu mısraları okuyoruz.

"Şol sazandañ gapdalından gübürdäp (Sazendenin yanından gümbürdeyip
Goşulanda goşatarı Gulamıñ Katılınca çifte teli Gulam'ın
Küllü Eyran goduklayar zarbına, Bütün İran sarsılıyor darbesinden
Gorp atyar binyadı gadım galanıñ." Yıkılıyor temeli eski kalenin.)

Dikkat ederseniz bu mısralarda Gulam Bahşı'nın adıyla ilgili hiçbir şekilde yergi ifadesi hissedilmiyor. Çünkü Gulam Bahşı'da usta bir sazendir. Gulam, Şükür Bahşının karşısına kendi isteğiyle çıkmıyor. O, han bahşısı bir zamanlar halkın da bahşısıdır. Halk Gulam'ın sanatına hürmet gösteriyor. Gulam, yalnız hanın değil halkın da gönlünü çoşturabilen usta bir sazendir. Şair Gulam Bahşı'yı anlamakla ona gereken hürmeti gösteriyor.

Şair hayalî dünyasında Türkmen sazende ve bahşılarının gerçek yüzünü canlandırıyor. Sazendeler onun gözü önünde bilinen parçalarını çalarak sıra sıra geçmekte. Şair onlara kendine göre bir değer veriyor. Birini yükseltip, diğeri ni aşağılamıyor. Çünkü şairin hayalî dünyasında sanata bütünüyle kendini vermeyenlere yer yoktur.

Mıllı Ağa'nın çaldığı "humarala"¹sını dinlediğinde şairin sesinin gücünden dağların karı eriyor, kara kış ısınıyor, yaz gelip kelebekler uçuşarak dolaşıyorlar, yeşil yılaklar² yerden gülümseyerek çıkıyorlar. Gökyüzünden turnalar ötüşerek yere iniyorlar. Şair tabiatı sanata meylettiriyor, sanata baş eğdiriyor. Ondan sonra nasıl olsun da yürek coşmasın, nasıl olsun da şair şiir yazmasın. Nitekim öyle oluyor. Şair kalbi ilhamla doluyor. Dünyayı yalnız büyüleyici ses kaplıyor. Şairin zihninde ve kalbinde şiirin mısraları yoğrulmaya başlıyor. Şairin kendi sözleriyle ifade edersek: "Munuñ gudratından goşğı bolup dur / Elim urup bu topraktan garbanım." (Bunun mucizesiyle şiir olmakta / El vurup bu topraktan tuttuğum.)

"Ürkmüş gruba³ ceylan gibi kaçarak" giden ne ki?

Şairin mısralarını bendin diğer mısralarından ayrı olarak okursak bahis bir çöl canlısı hakkında diyerek benzetmenin arkasında yatan nesne hakkında, nereden çok uzaklarda mazmun arardık. Ama bu mısranın önündeki mısrayı okuduğumuzda bütün her şey apaçık olarak karşımıza çıkıyor.

"Perdelere inip çıkıyar barmaklar (Perdelere inip çıkıyor parmaklar
Tebil tapan guba ceren dey yuvrup." Ürkmüş guba ceylan gibi kaçarak)

Bir dikkat etsene, acaba neden söz ediliyor? Parmakların çok hızlı hareketi canlanmaktadır. Parmağın hareketi, sesin hızlılığı ile başabaş gidiyor. Bu durumu, hızlılığı alışlageldiği gibi değil, her hâlde ürkmüş ceylana benzetmek gerekiyor. Yine bir usta sazendeden bahsedildiğini anlamış olmamız gerekir. O gerçekten böyle. Çünkü bu tanımlamamızdan çıkan sonuç: "Pürli bağşy çalyar 'Şirin Şekeri", "Pürli bağşy saz çalyar" (Pürli bahşy çalyar 'Şirin Şekeri", "Pürli

1 1. Esasen para koyularak oynanan aşık oyunu. 2. İstek, maksat.

2 Kumluk yerlerde yetişen bir tür ot.

3 Kırmızıya çalan kahverengi renkli

bahşı saz çalıyor”) şeklindeki basit cümleyi, dikkat ederseniz şair ne biçim lirik şiirin ‘kostümüne’ büründürmeyi ustalık ile başarmıştır. Ustalıkla başarmak şaire vazife olmuştur. Çünkü sonuçta sanatın ustasından söz ediliyor.

Şair hayal dünyasında sanat âlemine seyahate devam ediyor. Kendi yaratıcılık tarzına uygun olarak, şartlı olarak hareket ediyor.

“Girman Bağışı yalı çakğan bağışını (*Girman Bahşı gibi çevik bahşıyı*
Kovara Cebbarın elleri gerek.” *Kovmak için Cebbar'ın elleri gerek*)

Dikkat edilirse bu iki mısra şartlı olarak birbirine bağlanmıştır. Böylece ustalar (sazendeler) birbirlerini kendi derecelerine kadar yükseltiyor. Onun için şair, onlar (sazendeler) hakkındaki görtüşünü devam ettirmemektedir.

“Bedevleri otdan goyan ovaza (*Soylu atlara ot yemeyi bıraktıran sese*
Başların atyar goca çınarlar. *Başlarını sallıyor koca çınarlar*
Ussatlığın, mertebesin sazandañ, *Ustalığını, mertebesini sazendenin*
Saza goyan ihlasından taparlar.” *Saza kattığı samimiyetinden bilirler.*)

Şair burada da eşyayı duygulandırdı, canlandırdı, kişileştirdi. “Bedevleri otdan goyan ovazı” (Soylu atlara ot yemeyi bıraktıran sesi) yazmak için şairin Hz. Ali ve onun at bakıcısı, yani Döldül’ün seyisi Baba Gammar ile ilgili rivayetten etkilenmiş olması mümkündür. Şair bu rivayeti bilmiyor demek mümkün değildir. Çünkü şairin halk edebiyatını çok iyi bildiğini, onun sanatı hakkında eser yazan âlimler özellikle belirtiyorlar. Şair sanatında halk edebiyatı geleneklerine çok fazla yönelmiştir. Bunun böyle olduğunu merhum tenkitçi Saylav Muradov şöyle yazıyor: “Folklor, şairin eserlerinin estetiğe yönelik duygusal gücünü artırıyor.

M. Seyidov’un şiirleri üzerine master tezi hazırlayan bu makalenin yazarı B. Sariyev şöyle yazıyor: “Folklor, şairin eserlerinin estetiğe yönelik duygusal gücünü artırıyor. Şiirlerinin millilik vasfını güçlendiriyor.”

M. Seyidov’un şiirleri üzerine master tezi hazırlayan bu makalenin yazarı B. Sariyev şöyle yazıyor. “Şair rivayetleri, masallar, kıssalar aracılığıyla verilen düşünce - sonuç ilgilendiriyor. M. Seyidov eski rivayetleri, masalları, kıssaları

günümüze hizmet ettirmeyi başarıyor. Hatta M. Seyidov'un kendisinin de türettiğini edebiyatçı âlimlerimiz söylüyorlar. M. Seyidov o eski rivayetlerin bazısını olduğu gibi şiir mısralarına alıp günümüzle bağlantılı getirmiş olsa bile bazısının yalnız fikir ve neticesinden etkilenmiştir. Soylu atlara yemeyi bıraktıran se-se" mısraı söylenenlerin ikincisi ile ilgilidir. Söylediklerimiz delilsiz olmayacağı için bu rivayetin mazmununu kısaca tekrar etmeyi uygun gördük. Rivayetlerden anlaşıldığı gibi Hz. Ali'nin Döldül adlı atı vardır. Onun seyisine Baba Gammar diyorlarmış. O saz çalmada ustadır. (Ona dutarın piri de diyorlar) Baba Gammar atı, otlu meydana bırakıp kendisi de eline dutarını alıp saz çalarmış. O saz çalarken başka bir şeyle ilgilenmemiş. Saz çalarken at otlayıp duruyor zan etmiş. At günden güne zayıflamaya başlamış. Baba Gammar'ın kendisi bunun sebebini bilememiş. Hz. Ali atının zayıflamakta olduğunu anlar. Fakat o da bunun sebebini bilemez. Daha sonra, bari şu atının meydana nasıl otlandığını göreyim, acaba seyis ne ile meşgul oluyor, diyerek ona hissettirmeden saklanarak sazın sesinin geldiği tarafa yönelmiş. Onun kulağına dutarın güzel sesi gelmeye başlamış. O gizlenerek sazın sesinin geldiği tarafa yönelmiş. Bir de ne görsün. Seyis dünyayı unutup, saz çalıp duruyormuş. Döldül ise bir tutam ot yemeden bir kenarda saz dinleyip duruyor. Hz. Ali bu olaydan sonra atının günden güne zayıfladığını anlamış. İşte şair bu rivayetten etkilenip bu mısrayı yazmıştır.

Yukarıda örnek gösterilen bentteki durumların elbette usta sazendeler tarafından uygulandığında ortaya çıkacağı açıktır. Bu sazende Türkmén halkının arasında meşhur olan Teç Memmet Suhanguliyev ustanın oğlu Çarı Teç Memmedov'dır. Usta sazendenin oğlu.

Şairin "Bahşlıların Meclisinde" adlı şiirinde sanat ustalarının yukarıda adı geçenlerden daha başka da tanıtıcı cümleler söyleniyor. Bunlar kimdir? Mısralarda gösterelim:

"Demin tutup dinlenimde bu seher
Durdı Göğün çalyan "Zıbağözelin",
Diydim men: bir pursat dolandı gerek
Yaşlık yıllam, başım atıp gezenim"

(Nefesimi tutup dinlediğimde bu sabah
Durdı Göğün çaldığı "Zıbağözelini"
Dedim ben: Bir fırsat ortaya çıksa gerek
Gençlik yıllarım, kabullenip gezdiğim...)

Bir de:

“Ovadandan ovadanı mukamları,
Şirin sazları yağışından yağışı
Yazgeldi Kuvvadın enlerin çermep
Mana çalıp beren durdu bağışısı”

(Güzelden güzel makamların
Şirin sazların iyiden iyisini
Yazgeldi, Kuvvad'ın kollarını sıvayıp
Bana çaliveren Durdu Bahışısı)

Yine bu sazende hakkında:

“Cennettir diyerler govını görmek
Govını işitmeğen şondan pes deeldir
Yazgeldiniñ barmaklarınıñ astından
Bu çıkan ses yöne-möne ses deeldir”

(Cennettir diyerler, iyiyi görmek
İyiyi işitmek de bundan aşağı değildir
Yazgeldi'nin parmaklarının altından
Bu çıkan ses sıradan bir ses değildir)

Bir de:

“Bu asuda seher gelip başıma
“Dağları” çalanda Gurban durdu Kor
Göter - göter edip meniñ gövremi
Şirin ovaz nirelere aylap ayırıyor”

(Bu asude sabah çıkıp karşıma
“Dağları” çaldığında Gurban durdu Kör
Parça parça edip benim gövremi
Bu şirin ses nirelere gidiyor)

Şair, hayalinde bahşılardan meclisinde oturuyor. Dutarın tenakar⁴ sesi makamın büyüleyici gücü şairin kalbine ilham, bedenine kuvvet olarak dökülmekte. İşte şiirin birleştirici bendi:

“Acap dutar aytmışlayın Pırağı⁵
Mun yüreğe gurbat beren peder ol
Mecnun bolsan açar Mecnunluğundan
Kaysı bolsam seni Mecnun eder ol”

(Pek güzel dutar söylemiş gibi Pırağı
Bin yüreğe hasret düşüren babadır
Mecnun olsa ortaya çıkarır Mecnunluğunu
Kaysı olsam seni Mecnun eder o)

Şair “Sazendelerin Meclisinde” adlı şiirinde şiir sanatı aracılığıyla hayalinde farklı bir dünyaya; makamlar dünyasına, bahşı ve sazendelerin meclisine giriyor. O farklı dünyaların güzelliklerini ise kendince açıklamaya çalışıyor. Bu gayreti amacına da uygundur. Memmed Seyidov’un müzik sanatı ile ilgili manzumelerindeki “Cebbar ve Dutar”, “Bağış”, “Durun Mukamı” (Durun Makamı) şahıslar hakkında da yüzeysel olsa da üzerinde durmayı uygun gördük.

4 Boraks: Yoğunlaşmış bir borik asitten türeyen sodyum tozu, ilaç yapımında ve hekimlikte kullanılmaktadır.

5 Mahdum Kulu'nun mahlâsı.

Öncelikle “Cebbar ve Dutar” manzumesinde rastlanan şahıslar üzerinde duralım.

“Yada salıp Sahı bağşı, Tsığanı	(Hatırlayıp Sahı Bahşı,
Aydıma gıdırıp göçsin gelyeer	Tsığanı türkü çağırarak hareket edesin geliyor
Ak baharın yasan şerbeti değin	Ak baharın yaptığı şerbet gibi
Hovanı kersenlep ⁶ içesiñ gelyär”	Havayı kersene doldurup içesin geliyor)

Bir de:

“Dostun Çarı Atabayın toyunda	(Dostun Çarı Atabayın toyunda
Çalıp berdi onu Yağmır Hürgeldi”	Çalverdi onu Yağmır Nurgeldi)

Manzumede Cebbar Hanşehedov’un Gıcak⁷ çalabildiğini şair Ovaz Sarı’nın adını anmakla tasvir ediyor:

“Yöne gıcakdanam çıkardı başın	(Sadece gıcakdan çıkardı başını
Hiç haysından pesler yalı dâldiñ sen	Hiçbirisinden aşağı değildin sen
Yoğan bolsa Oraz Sarın şöhradı”	Olmusa da Oraz Sarı’nın şöhrati...)

Burada bir şeyi belirtmeliyiz. Biz “Cebbar ve Dutar” manzumesinde önceden adı anılan sazendelerin adlarını sıralamadık. Biraz sonra görülecek manzumelerde de bu durum muhafaza edilecek.

Şairin “Bahşı” şiirinde de bazı ustaların adlarına rastlıyoruz.

“Görubiñ gözüne kaçan çöp bolup	(Kıskancın gözüne kaçan çöp olup
Sancı bolup yüreğine bahılın	Sancı olup yüreğine cimrinin
Gapdalından çıkıpdı ol ad goşup	Yanından o at koşup
Beyik diylen Çuval bağşıñ Sahınıñ	Büyük denilen Çuval Bahşı’nın Sahın’nın)

Bir de:

“Gürnin bererdi keypi kok vağtı	(Sözünü ederdı, keyfi yerine olduğunda
Gıcakcı yoldaşı Hazar Beğliniñ”	Gıcakcı yoldaşı Nazar Beyli’nin)

“Durum makamı” manzumesinde rastlanılan sazende ve bahşılar hakkında:

6 Kersen: Ağaçtan oyularak yapılan büyük çanak / tabak.

7 Perdesiz üç telli bir çalgı aleti.

"Göryerin men tarihına ser edip
Gönübek, Kelbağşı - dürli atları
Ezber ellerinde gudrat döredip
Sana hizmet eden kop ussatları"

(Görüyorum ben tarihine bakarak
Gönübek, Kelbağşı değişik adları
Usta ellerinde mucize türetilip
Sana hizmet eden çok ustaları)

Bundan başka:

"Sarı Bağşı, Çuval Bağşı, Teçmemmet
Sana sifdiripti bütün ömrünü"

(Sarı Bağşı, Çuval Bağşı Teçmemmet
Seni ruhuna naksetmişti bütün ömrünü)

Bir de:

"Eşidyermiñ obadaşım Şamırat
Günbatarda Gün bireyyem batıdır"

(İşitiyor musun köylüm Şamırat
Batıda Gün çokdan batmıştır.)

Yine şu dörtlükde:

"Hindistanda adamlardan hıñ beryän
Kelketdäeniñ gin zalınıñ gucağı
Gör, nehili cadılabdır hemmesin
Senin dostun Annageldiñ gıcağı"

(Hindistan'da adamlarla doluyor
Kelketde'nin geniş salonunun içerisi
Gör bak nasıl büyülemiştir
Senin dostun Annageldinin gıcağı)

İşte Memmet Seyidov'un eserlerinde müzik sanatına ait şahısların çoğunu gözden geçirdik. Bu bahşı sazandelere paha biçmek için büyük hazırlığın, tabii zihnin, daha önce belirttiğimiz gibi sanatla içli dışlı olmanın gerektiği bilinen bir şey. Bu söylediklerimiz Memmet Seyidov'da toplanmıştır. O okuyucunun kalbine yerleşerek onu inandırabiliyor. Çünkü, o gerçek olan şeyi samimiyetle yapmaya çalışmıştır.

Biz burada Memmet Seyidov'un saz sanatı ile ilgili eserlerinde Âşık Aydın Pir'in, Baba Gammar'ın, Âşık Ahmed'in, Necep Oğlan'ın adlarının da defalarca anıldığını söylemeliyiz.

Şu söylenenler M. Seyidov'un Türkmen halkının müzik yolunda ustalığa ulaşan temsilcilerini iyi tanıdığına, onlara sınırsız hürmetinin, sevgisinin olduğuna şahitlik ediyor.

AKT. ÜMİT YÜKSEL